

3 HAVO ECONOMIE PT03

Leerdoelen & Antwoordenboekje

Hoofdstuk 7 en 8

7 Levensloop – nu of later?
8 Hoe groot is onze welvaart?

Naam: _____

- Kijk telkens direct na als je de vraag gemaakt hebt.
- Was het goed? Mooi!
- Was het niet helemaal goed? Bekijk dan of je begrijpt wat je fout deed. Kom je er zelf niet uit vraag dan even aan je docent.
- Zet eventueel een kruisje in je boek bij de vraag die eerst fout was en maak hem nog eens als je gaat leren voor de PTO. Als je hem dan wel in 1x goed doet, dan weet je dat je dit nu wél kan!!
- Je kunt ook vergelijkbare opdrachten zoeken en maken bij de herhaling en extra stof achterin het hoofdstuk.

Succes!

Leerdoelen Hoofdstuk 7

Leerdoelen

- ☐ Je kunt toelichten dat mensen tijdens hun leven verschillende financiële beslissingen nemen.
- ☐ Je kunt met voorbeelden uitleggen wat ruilen over de tijd is.
- ☐ Je kunt uitleggen wat het verschil is tussen een stroomgrootte en een voorraadgrootte.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 7.1 op bladzijde 204.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 7.1 op bladzijde 206.

Leerdoelen

- ☐ Je kunt uitleggen dat door scholing je verdien capaciteit kan toenemen.
- ☐ Je kunt uitleggen dat er bij studeren sprake is van ruilen over de tijd.
- ☐ Je kunt uitleggen dat om aan het werk te blijven mensen een leven lang zich moeten blijven scholen.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 7.2 op bladzijde 204.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 7.2 op bladzijde 206.

Leerdoelen

- ☐ Je kunt met voorbeelden uitleggen wat investeren inhoudt.
- ☐ Je kunt uitleggen welke factoren een rol spelen bij het doen van een investering.
- ☐ Je kunt het verschil aangeven tussen nominale en reële rente en je kunt hiermee rekenen.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 7.3 op bladzijde 205.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 7.3 op bladzijde 207.

Leerdoelen

- ☐ Je kunt, met gebruik van voorbeelden, uitleggen wat de rijksbegroting is.
- ☐ Je kunt voorbeelden geven van uitgaven van de collectieve sector.
- ☐ Je kunt uitleggen dat de overheid ruilt over de tijd door een begrotingstekort of -overschot.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 7.4 op bladzijde 205.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 7.4 op bladzijde 207.

Leerdoelen Hoofdstuk 8

Leerdoelen

- ☐ Je kunt het verschil uitleggen tussen welvaart in ruime en enge zin.
- ☐ Je kunt uitleggen dat welvaart in enge zin gemeten wordt met behulp van het bbp en dat de stijging zorgt voor economische groei.
- ☐ Je kunt de vier productiefactoren noemen en aangeven hoe ze nodig zijn.
- ☐ Je kunt de vier productiesectoren noemen en voorbeelden geven.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 8.1 op bladzijde 234.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 8.1 op bladzijde 236.

Leerdoelen

- ☐ Je kunt voorbeelden noemen van factoren die de trend beïnvloeden.
- ☐ Je kunt het verschil tussen structurele en conjuncturele ontwikkeling uitleggen.
- ☐ Je kunt met voorbeelden uitleggen dat zowel door conjuncturele als structurele oorzaken werkloosheid kan ontstaan.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 8.2 op bladzijde 234.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 8.2 op bladzijde 236.

Leerdoelen

- ☐ Je kunt de personele inkomensverdeling in een land tekenen en aflezen in de Lorenzcurve.
- ☐ Je kunt het verschil tussen primaire en secundaire inkomens uitleggen en in de Lorenzcurve aangeven.
- ☐ Je weet wat een progressief belastingstelsel is.
- ☐ Je kunt rekenen met het schijvensysteem van het loonbelastingstelsel.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 8.3 op bladzijde 235.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 8.3 op bladzijde 236 en 237.

Leerdoelen

- ☐ Je kunt met voorbeelden aangeven wat internationale handel is.
- ☐ Je kunt uitleggen dat internationale handel leidt tot vraag en aanbod van valuta en een verandering van de wisselkoers.
- ☐ Je kunt aangeven welke factoren invloed hebben op de internationale concurrentiepositie van een land.

- ▶ Meer oefenen? Maak de opdrachten bij 8.4 op bladzijde 235.
- ▶ Meer uitdaging? Maak de opdrachten bij 8.4 op bladzijde 237.

Hoofdstuk 7: Nu of later?**7.1 Welke financiële beslissingen neem je?**

- 1 a A: Sparen tijdens je jeugd.
B: Afsluiten hypotheek.
C: Lenen voor je studie.
D: Pensioenopbouw.
b Eerst leen je geld voor een hypotheek. Daarna betaal je in delen de schulden terug, waardoor de schuld langzaam afneemt.
- 2 *Eigen antwoord.*
- 3 a Deze studenten moesten een lening afsluiten om hun studie te kunnen betalen. Hun schulden nemen dan toe.
b Een aantal leerlingen zal niet gaan studeren, omdat zij dit niet meer kunnen betalen.
c Doordat leerlingen uit financieel zwakkere gezinnen minder vaak gaan studeren, zullen deze leerlingen later minder verdienen en minder vermogen opbouwen.
- 4 a Bij sparen geef je het geld nu niet uit, maar leg je het geld opzij zodat je de consumptie uitstelt naar de toekomst.
b Nee, want je weet niet hoe de spaartegoeden over de verschillende inkomensgroepen verdeeld zijn.
c $(€ 336 \text{ miljard} \div € 332 \text{ miljard}) \times 100 = 101,2$.
d De spaartegoeden zijn in een jaar gestegen met 1,2%.
- 5 a Timo leent geld om zijn studie te betalen. Hij moet dit geld na zijn studie terugbetalen. Hij maakt gebruik van geld dat hij nog niet verdiend heeft.
b $0,02 \times 4,5 \times € 10.000 = € 900$.
c De rente die banken rekenen is voor iedereen gelijk. Daarom is rente de algemene prijs van tijd.
- 6 a Het lijkt of wij veel sparen, maar het grootste deel van ons spaargelds zijn opgebouwde pensioenfondsen. De inleg daarvoor is wettelijk verplicht. Dit wordt dus niet vrijwillig gespaard.
b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
De pensioenvoorziening in Nederland is in vergelijking met andere landen goed geregeld.
c Hoge besparingen wijzen op hoge inkomens. Bij een hoog inkomen hoef je niet alles uit te geven om in je behoeften te voorzien, maar heb je geld over om te sparen.
- 7 a stroomgrootheid
b voorraadgrootheid
c stroomgrootheid
d stroomgrootheid
- 8 a Het artikel gaat over voorraadgrootheden: Er is gekeken naar het vermogen op een bepaald moment.
b $(240 - 260) \div 260 \times 100\% = -7,7\%$. Een daling van 7,7%
c Nee, de vermogensongelijkheid kan niet alleen verklaard worden door de daling van de huizenprijzen.
d Door de daling van de huizenprijzen is het vermogen van huiseigenaren, de waarde van de woningen, gedaald. De arme mensen worden hierdoor harder getroffen, omdat die al bijna geen vermogen hadden. Ook kun je zeggen dat rijke mensen harder worden getroffen, omdat die meer vermogen in huizen hebben.

- 9** a Een lening is een voorraadgrootheid. Er is gekeken naar de leningen op een bepaald moment.
- b Rood staan wordt niet als een lening gezien, omdat de leningbezitter hiervoor geen contract heeft afgesloten zoals bij een persoonlijke lening. Toch is er een overeenkomst tussen de bank en de rekeninghouder waarin wordt aangegeven hoe hoog het maximale bedrag mag zijn dat iemand rood staat.
- c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Als je geld leent, heb je niet genoeg inkomen om je uitgaven te betalen. Dit wordt als een schande beschouwd.
- d Er is wel sprake van ruilen over tijd. Je maakt gebruik van geld dat je later terug moet betalen.

7.2 Je leven lang naar school?

- 10** a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- De Nederlandse economie had behoefte aan beter opgeleid personeel.
 - De algemene ontwikkeling van de Nederlandse bevolking verbeteren.
- b Als je leerplicht invoert, moet je scholing ook beschikbaar stellen voor iedereen.
- c Door de Leerplichtwet stijgen de kennis en vaardigheden van de Nederlandse bevolking. Dit levert een hogere arbeidsproductiviteit en mogelijkheden tot innovaties op. Dit komt ten goede aan de welvaart.
- 11** a Menselijk kapitaal.
- b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- Het opleidingsniveau van de leerlingen.
 - Cursussen die het personeel volgt.
- c Ja, hier is sprake van ruilen over de tijd. Er wordt eerst geïnvesteerd in personeel, zodat later de productiviteit hoger kan worden. Hierdoor wordt de investering terugverdiend.
- d Door te investeren in "human capital" neemt de productiviteit toe en kunnen mensen later dus meer verdienen.
- 12** a Een zzp'er is een zelfstandige zonder personeel. De zzp'er voert zelfstandig, dus niet in loondienst, opdrachten voor anderen uit.
- b Pierre Spaninks zegt dat het voor een zzp'er verstandiger is op korte termijn geld te verdienen, in plaats van op lange termijn over geld te beschikken.
- c Spaninks moet op dit moment in zijn behoeften kunnen voorzien, waardoor geld sparen er even niet in zit.
- d Ja, men heeft het met het potje voor slechte tijden over ruilen over de tijd.
- 13** a Je spreekt over een stroomgrootheid wanneer je de studiefinanciering over langere termijn bekijkt: het ontvangen van de financiering en de terugbetaling.
- b Je spreekt over een voorraadgrootheid wanneer je de totale schuld na de studie bekijkt.
- c Je ontvangt een bedrag voor het volgen van een studie, maar dit bedrag moet je achteraf terugbetalen.
- d Door het ruilen over tijd door middel van de studiefinanciering wordt de algemene ontwikkeling van de Nederlandse bevolking hoger, daardoor stijgt het nationaal inkomen en daarmee de welvaart. Wanneer minder mensen gaan studeren, valt dit weg.
- 14** a $48 \times (\text{€ } 687,80 + \text{€ } 165,33) = \text{€ } 49.590,24$
- b $\text{€ } 49.590,24 \div (35 \times 12 \text{ maanden}) = \text{€ } 118,07.$
- c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- Veel mensen willen zo snel mogelijk hun schuld aflossen.
 - Als je een studieschuld hebt, kun je minder geld lenen voor een hypotheek.
- 15** a De totale gemiddelde kosten per maand bedragen € 1.138.
De totale studiefinanciering bedraagt $\text{€ } 867,80 + \text{€ } 165,33 = \text{€ } 1.033,13.$
De studiefinanciering is niet voldoende om de studie te financieren.

- b Inkomsten zijn € 332 + € 88 + € 354 = € 774. Deze student moet dus € 1.138 - € 774 = € 364 bijlenen.
- c Extra werken, bezuinigen op uitgaven, bijdrage vragen aan de ouders.
- 16** a Het gaat hier om bijscholing. De automonteur kan zich verder ontwikkelen binnen zijn vak.
- b Omscholing: het is een nieuw beroep voor de tennisser. Bijscholing kan ook, er worden namelijk nieuwe vaardigheden aangeleerd.
- c Omscholing: het is een nieuw beroep voor de verkoopmedewerker.
- 17** a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Letterzetter en mijnwerker.
- b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- 3D-printspecialist: iemand die gespecialiseerd is in het printen van 3D-objecten.
 - Vlogger: iemand die zijn dagelijks leven filmt, online zet en van de reclame-inkomsten op zijn vlog kan leven.
- c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
De huidige boekhouder krijgt steeds meer een adviserende taak, omdat de boekhouding wordt gedaan met behulp van een boekhoudprogramma.
- 18** a Hiermee wordt bedoeld, dat als je een beroep hebt geleerd je je steeds nieuwe ontwikkelingen binnen dit beroep eigen moet maken.
- b De kennis die je hebt opgedaan tijdens je opleiding is niet altijd meer voldoende om zonder bijscholing altijd dit werk te blijven doen. De investering in de opleiding is steeds kortere tijd nuttig.

7.3 Wat levert het op?

- 19** a Banken vragen een bepaalde zekerheid bij het verstrekken van leningen. De zekerheid bij een eenmanszaak is minder dan bij andere ondernemingsvormen, omdat de continuïteit van het bedrijf van één persoon afhankelijk is.
- b Eind 2014 waren er ca 1.470.000 bedrijven. Eind 2015 waren er ca 1.540.000 bedrijven. $(1.540.000 - 1.470.000) / 1.470.000 \times 100\% = 4,8\%$. Omdat de grafiek lastig af te lezen is, kun je een ander antwoord hebben.
- c De sector die zich bezighoudt met het verlenen van diensten aan bedrijven.
- d Nee, de dienstverlening vraagt slechts in beperkte mate om het gebruik van machines. Er worden geen goederen geproduceerd. Meestal zijn een kantoorpand en een aantal computers en een ict-afdeling voldoende.
- 20** a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
een bedrijfsruimte en een goed werkende website.
- b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
blijven zitten met je voorraad en slecht betalende afnemers.
- c Ja, dit is ruilen over tijd: je investeert nu veel tijd, in de hoop later geld te verdienen.
- 21** a Een goed lopende economie. De investerende bedrijven hebben er vertrouwen in dat de investeringen weer terugverdiend kunnen worden. Anders zouden zij niet investeren.
- b Er wordt geld in de ontwikkeling van de vliegtuigen gestoken, dit wordt op een later moment terugverdiend.
- 22** - Hoeveel inkomen kun je op deze markt verdienen?
- Hoe hoog is de rente die Richel moet betalen (Richel moet veel investeren voordat ze geld verdient)?
- Hoe is de economische situatie? Levert tennis veel op nu en in de toekomst?
- 23** a Mark Zuckerberg had geen productiebedrijf. Daarom waren zijn investeringen in het begin gering.
- b Hoe nieuw/vernieuwend is het product?

- c Zuckerberg kwam met zijn idee op de markt op het moment dat er behoefte was aan een nieuw sociaal medium.
- 24** a Het break-evenpunt is het punt in de productie waarbij de kosten gelijk zijn aan de opbrengsten.
b De ondernemer weet hoeveel hij moet produceren om uit de kosten te komen en wanneer hij winst maakt.
c Ook voor bestaande ondernemingen is het belangrijk te weten wanneer ze wel of geen winst maken.
- 25** a $0,05 \times € 12.000 = € 600$ rente en $€ 12.000 : 3 = € 4.000$ aflossing.
b $(105 \div 102) \times 100 = 102,94$. De reële rente bedraagt 2,94%. Dit is de koopkracht van de rente die Jan betaalt, oftewel de rente gecorrigeerd voor de inflatie.
c $0,05 \times (€ 12.000 - € 4.000) = € 400$. Aflossing is weer € 4.000.
d Alleen het bedrag waarover rente betaald moet worden is lager geworden, het percentage blijft gelijk.
- 26** a Door de hoge inflatie wordt de waarde van het geleende bedrag minder waard.
b Door de hoge inflatie wordt de waarde van het spaargeld lager.
c Ongunstig. Door de lage inflatie stijgen de prijzen van de producten die met het geïnvesteerde geld zijn geproduceerd nauwelijks.
- 27** a 2014: $(103 \div 102) \times 100 = 100,98$. De reële rente bedraagt 0,98%.
2015: $(102,5 \div 101,6) \times 100 = 100,89$. De reële rente bedraagt 0,89%.
2016: $(102 \div 101,1) \times 100 = 100,89$. De reële rente bedraagt 0,89%.
2017: $(101,5 \div 99,8) \times 100 = 101,70$. De reële rente bedraagt 1,70%.
b In 2016 was de reële rente het laagst.
c Ja, als de inflatie in verhouding hoog is (ten opzichte van de rente) dan daalt de schuld snel in waarde.

7.4 Hoeveel geeft de overheid uit? / De overheid ruilt in de tijd

- 28** a De uitgaven van de overheid zijn groter dan de inkomsten.
b De belangrijkste inkomsten zijn:
- Indirecte belastingen € 80,7 miljard;
- Directe belastingen € 80,2 miljard;
- Premies werknemersverzekeringen € 58,7 miljard;
- Premies volksverzekeringen € 41,0 miljard.
c De belangrijkste uitgaven zijn:
- Sociale zaken en arbeidsmarkt € 78,5 miljard;
- Zorg € 75,4 miljard;
- Onderwijs, cultuur en wetenschap € 33,8 miljard.
- 29** a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Ziekenhuiszorg, verzorg- en verpleeghuizen en gehandicaptenzorg.
b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Bijstand, Toeslagenwet, aanpak jeugdwerkloosheid en kinderopvang.
c Veiligheid en justitie
- 30** a De groei van de Nederlandse economie zet door en de tekorten op de Rijksbegroting zijn afgenomen.
b Publieke voorzieningen zijn voorzieningen die door de overheid zijn geregeld en iedereen ten goede komen. Bijvoorbeeld gemeenschappelijke voorzieningen, gemeentelijke voorzieningen, onderwijsvoorzieningen, openbare voorzieningen en woonvoorzieningen.
c Als het consumentenvertrouwen toeneemt, gaan consumenten meer consumeren en minder sparen. De bedrijven gaan meer produceren, nemen meer personeel aan en de werkloosheid daalt.

31 a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*

Bij een verzekering neemt de verzekeraar de financiële risico's van de verzekerde over tegen betaling van een verzekeringspremie.

- b Sociale verzekeringen zijn wettelijk vastgelegd en verplicht, de hoogte van de premie is afhankelijk van het inkomen.

Normale verzekeringen sluit je zelf af en de hoogte van de premie is afhankelijk van het risico dat je loopt.

32 a AOW = Algemene Ouderdomswet

WW = Werkloosheidswet

- b WWB = Wet Werk en Bijstand. Deze wet is bedoeld voor mensen die niet in hun eigen bestaan kunnen voorzien.

AKW = Algemene Kinderbijslagwet. Op basis van deze wet krijgen ouders per kwartaal een bijdrage van de overheid voor hun kinderen. De hoogte van de bijdrage is afhankelijk van de leeftijd van de kinderen.

WIA = Wet werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen. Iedereen die voor een werkgever werkt, ziek wordt en na 2 jaar ziekte ten minste 35% arbeidsongeschikt is, heeft recht op een WIA-uitkering.

- c Voor een sociale verzekering betaal je een sociale premie. Een voorziening wordt betaald uit algemene middelen (belastingen)

33 a De sociale zekerheid wordt door de toenemende vergrijzig onbetaalbaar.

- b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*

Argument voor:

De werkenden moeten door de stijgende kosten steeds meer premies betalen en houden daardoor te weinig koopkracht over.

Argument tegen:

De overheid heeft een verantwoordelijkheid voor de inwoners die niet meer in hun eigen behoeften kunnen voorzien.

34 a Banken lopen bij het lenen aan de Nederlandse overheid niet het risico dat ze het uitgeleende geld niet terugkrijgen.

- b Burgers en bedrijven ontvangen liever geld van de overheid dan dat ze belastingen moeten betalen.

- c De overheid leent nu geld om bepaalde uitgaven te doen. Dit geld moeten ze later terugbetalen.

35 a $(€ 75,4 \text{ miljard} \div € 264,4 \text{ miljard}) \times 100\% = 28,5\%$.

- b De bevolking vergrijst. Door deze vergrijzing nemen de kosten van de zorg voor deze groep toe.

- c Het is voor de overheid moeilijk uit te leggen dat ze bezuinigen op uitgaven voor een kwetsbare groep.

36 a Door het begrotingstekort moet de overheid geld lenen en neemt de staatsschuld toe.

- b Bij een dalend tekort moet de overheid nog steeds geld lenen, er is nog steeds een tekort.

- c Ja, de rente die betaald moet worden staat aan de uitgavenkant van de begroting.

- d $(€ 6,4 \text{ miljard} \div € 440 \text{ miljard}) \times 100\% = 1,5\%$

7.5 Economie in de praktijk:**37 a** "Bachelor" en "master" zijn graden voor mensen die een opleiding in het hoger onderwijs hebben afgerond. Na een 4-jarige hbo-opleiding aan een hogeschool of 3 jaar aan de universiteit krijg je de graad bachelor. Daarna kun je nog 1 of 2 jaar doorstuderen voor een master. Dit kan een hbo-master zijn, maar ook een universitaire master.

- b Een hbo-bachelor duurt vier jaar en een universitaire bachelor duurt drie jaar.

- c *Eigen antwoord.*

- 38** a Vanaf het studiejaar 2015 -2016 is in het hoger onderwijs de basisbeurs afgeschaft en kun je naast de aanvullende beurs alleen nog geld lenen.
b De nominale studieduur is de tijd die je over een studie doet zonder studievertraging. De nominale studieduur bepaal je door het aantal studiepunten te delen door 60. Dit getal rond je af naar boven op een heel studiejaar.
c Je hebt recht op een OV-kaart tot 1 jaar na de nominale studieduur. Alleen mbo-bbl-studenten hebben geen recht op een OV-kaart.
- 39** a Na de invoering van het nieuwe leenstelsel kun je meer lenen. Dit komt in de plaats van de basisbeurs.
b Volgens de oude regeling mocht je 15 jaar doen over de terugbetaling van de studieschuld. In de nieuwe regeling is dat 35 jaar.
c 0% (januari 2017)
d In 2002 was het rentepercentage 4,03% en in 1992 was dit 11,08%.
e Het lenen is goedkoper geworden. Bij een rentepercentage van 0% betaal je helemaal geen rente, alleen aflossing.
- 40** a In het nieuwe stelsel moet de volledige studiefinanciering worden terugbetaald, in de oude situatie was een gedeelte een beurs.
In de nieuwe situatie maak je meer gebruik van geld dat je later terug moet betalen.
b De oudere generaties hebben voor een gedeelte gestudeerd op kosten van de maatschappij. Tegenwoordig moet iedereen de studie zelf betalen.
c Tegenwoordig is dit niet meer mogelijk, omdat hij langer dan de nominale studieduur over zijn studie heeft gedaan.
d Tegenwoordig worden studenten (financieel) gedwongen om hun studie af te ronden binnen de gestelde tijd. Vroeger gold deze beperking niet.

Herhalingsopdrachten

7.1 Welke financiële beslissingen neem je?

- 1** a pensioen, financiële buffer en vooruitdenken bij financiële beslissingen.
b pensioen: latere levensfase, bijvoorbeeld vanaf 50 jaar
financiële buffer: wanneer je geld gaat verdienen.
vooruitdenken bij financiële beslissingen: dit kan op elk moment in de levensloop voorkomen, bijv. bij telefoon aanschaffen of een huis kopen.
c Nederlanders scoren goed als het gaat om financiële kennis en houding, maar tegelijkertijd weten ze weinig over hun pensioen en dergelijke.
- 2** a $(12 \times \text{€ } 35) \times 1,02 = \text{€ } 428,40$
b $((12 \times \text{€ } 35) + \text{€ } 428,40) \times 1,02 = \text{€ } 865,37$
c Kayleigh verplaatst haar uitgaven naar later.
- 3** a voorraadgrootte
b stroomgrootte
c stroomgrootte

7.2 Je leven lang naar school?

- 4** a De verdien capaciteit van hoogopgeleiden wordt groter. Hun inkomen neemt sneller toe dan de kosten van de opleiding.
b Het human capital van hogeschoolde wordt in verhouding meer gevraagd dan het human capital laaggeschoolde. Daardoor ontstaat er een groter inkomensverschil tussen deze twee groepen.
c Ja, hoe hoger de opleiding, hoe hoger de verdien capaciteit.
- 5** a De overheid vindt het belangrijk dat de bevolking hoger opgeleid wordt, op deze manier kan de Nederlandse economie zich ontwikkelen tot een kennis economie.

- b Door te lenen loopt de studieschuld hoog op. Als een student volledig moet lenen, zou hij/zij af kunnen zien van een studie, omdat de hoge studieschuld afschrikt.

- 6 a bijscholing
b omscholing

7.3 Wat levert het op?

- 7 a In de periode 2004 tot 2011 was de groei $7 \times 13\% = 91\%$.
In de periode 2011 tot 2015 was de groei $4 \times 91\% = 364\%$.
De totale groei is $91\% + 364\% = 455\%$.
- b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- de salderingsregeling (hierbij kunnen particulieren voordelig stroom opwekken op het eigen dak)
 - nationale en regionale subsidieregelingen.
 - daling van de kosten van zonnepanelen.
- 8 a In 2016 is de rente 0,8%. De inflatie is -0,2%. De reële rente is dan:
 $100,8 \div 98,8 \times 100 = 102,0$ dus 2,0%.
- b Geld lenen is in verhouding goedkoop, mensen zullen dan makkelijk lenen en meer uitgeven. Je geld wordt bij een negatieve reële rente meer waard.

7.4 Hoeveel geeft de overheid uit? / De overheid ruilt in de tijd

- 9 a De Miljoenennota is een toelichting op de Rijksbegroting.
b De Rijksbegroting geeft een overzicht van de verwachte inkomsten en uitgaven van de overheid voor het komende jaar. Deze inkomsten en uitgaven hebben direct betrekking op de belasting en op de uitkeringen aan de inwoners van Nederland.
c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Directe belastingen, indirecte belastingen en aardgasbaten.
- 10 a Sociale zekerheid is het totaal aan wetgeving die tot doel heeft de financiële zekerheid van burgers veilig te stellen.
b Niet iedereen in Nederland is in staat volledig voor zichzelf te zorgen. De overheid grijpt hier dan in.
c Sociale verzekeringen worden betaald met sociale premies en sociale voorzieningen met belastingen.
d WWB = Wet Werk en Bijstand. Deze wet is bedoeld voor mensen die niet in hun eigen bestaan kunnen voorzien. Dit is een sociale voorziening.
WIA = Wet werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen. Iedereen die voor een werkgever werkt, ziek wordt en na 2 jaar ziekte ten minste 35% arbeidsongeschikt is, heeft recht op een WIA-uitkering. Dit is een werknemersverzekering.
AKW = Algemene Kinderbijslagwet. Op basis van deze wet krijgen ouders per kwartaal een bijdrage van de overheid voor hun kinderen. De hoogte van de bijdrage is afhankelijk van de leeftijd van de kinderen. Dit is een sociale voorziening.
AOW = Algemene Ouderdomswet. Deze wet is bedoeld voor iedereen die 67 jaar (leeftijd wordt regelmatig aangepast) en ouder wordt. Het is het "pensioen" dat de overheid geeft aan alle mensen. Dit is een volksverzekering.
WW = Werkloosheidswet. Deze wet geeft mensen die werkloos raken en een premie hebben betaald een tijdelijke uitkeringen om het inkomensverlies op te vangen. Dit is een werknemersverzekering.
- 11 a $(€ 440 \text{ miljard} - € 396 \text{ miljard}) \div € 396 \text{ miljard} \times 100\% = 11,1\%$
b Het aantal inwoners is toegenomen. De staatsschuld wordt door een steeds groter aantal mensen gedeeld.
c De overheid geeft nu geld uit, terwijl het geld hiervoor geleend wordt en later terugbetaald moet worden.

- d De overheid leent geld om de uitgaven te kunnen betalen. De staatsschuld stijgt door het lenen van dit geld.

Plusopdrachten

7.1 Welke financiële beslissingen neem je?

- 1 a Human capital maakt het mogelijk om verdere ontwikkelingen uit te werken
b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
het subsidiëren van opleidingen.
c Door de ontwikkeling van de topsectoren neemt het nationaal inkomen in Nederland toe, hierdoor nemen de bestedingen toe en profiteren ook andere sectoren.
- 2 a AOW, pensioenopbouw via de werkgever en zelf pensioen opbouwen.
b Met dit pensioen moet je het wegvallen van het inkomen gedurende een aantal jaren opvangen. Het gaat hier om grote bedragen. Doordat je langer spaart heb je ook meer profijt van de opbouw van een kapitaal door rente-inkomsten.
c Het geld dat je nu verdient geef je nu niet uit, maar spaar je om later uit te kunnen geven.

7.2 Je leven lang naar school?

- 3 a De overheid wilde stimuleren dat mensen bleven leren en bijscholen.
b Hogere inkomens maakten eerder gebruik van deze regeling dan lage inkomens. Zij werden hierdoor in verhouding tot de mensen met een lager inkomen hoger opgeleid. En kregen daardoor een hoger salaris. Hogere inkomens betalen in verhouding meer belasting. Door de aftrekposten is hun belastingvoordeel groter.
c De mensen die willen herscholen moeten nu alles zelf betalen
- 4 a *Eigen antwoord.*
b In verstedelijkte gebieden zijn meer gespecialiseerde bedrijven. Deze bedrijven vragen hoger geschoold personeel.
c Bijna 30% van de 15- tot 75-jarigen is hoogopgeleid. Dit is een hoog percentage.

7.3 Wat levert het op?

- 5 a 1,0%.
b De rente is zo laag dat het spaarbedrag nauwelijks groeit. Het aantal spaarders zal dan dalen.
c $(101 \div 100,7) \times 100 = 100,30$. De reële rente is 0,30%
d De waarde van het spaargeld stijgt met 0,30%

7.4 Hoeveel geeft de overheid uit? / De overheid ruilt in de tijd

- 6 a Het gaat om de verhouding tussen het bbp en de staatsschuld en het begrotingstekort. Dit geeft de financiële positie per land aan. De totale waarde geeft niet aan of een land in staat is de schulden binnen bepaalde grenzen te houden. Het bbp, de staatsschuld en het begrotingstekort tussen de verschillende landen is niet met elkaar te vergelijken.
b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Estland, Luxemburg en Litouwen.
c Italië, Griekenland
d Spanje, Griekenland
e De landen met een hoge staatsschuld hebben vaak ook een hoog begrotingstekort.

Extra rekenen

- 1 a Na een half jaar staat er $6 \times € 45 \times 1,005 = € 271,35$ op de rekening
Na 9 maanden staat er $(€ 271,35 + (3 \times € 45)) \times 1,005 = € 406,35$ op de spaarrekening

- b $9 \text{ maanden} = 9 \times 52 \div 12 = 39 \text{ weken} \rightarrow$
 $39 \times 5 \times \text{€ } 3,50 = \text{€ } 682,50.$
- c Met het verdiende geld kan Timo niet op vakantie. Als hij zijn spaargeld aanspreekt, heeft hij wel voldoende geld ($\text{€ } 406,35 + \text{€ } 682,50 = \text{€ } 1.088,85$)
- 2** a $0,05 \times \text{€ } 190.000 = \text{€ } 9.500.$
b De rente in 2015 is 3%. De rentelasten zijn dan $0,03 \times \text{€ } 190.000 = \text{€ } 5.700.$ het verschil is $\text{€ } 9.500 - \text{€ } 5.700 = \text{€ } 3.800$
- 3** a De totale uitgaven bedrage $\text{€ } 1.138$ per maand $\rightarrow$
 $(\text{€ } 165 + \text{€ } 63) \div \text{€ } 1.138 \times 100\% = 20,0\%$
b Zijn inkomsten per maand zijn $(46 \text{ weken} \times 8 \text{ uur} \times \text{€ } 5,50) \div 12 = \text{€ } 168,67$
Yesin moet per maand $\text{€ } 1.138 - \text{€ } 168,67 = \text{€ } 969,33$ lenen.
c $4 \times 12 \times \text{€ } 969,33 = \text{€ } 46.527,84$
- 4** Yesin lost $0,30 \times \text{€ } 2.500 = \text{€ } 750$ per maand af.
Hij moet $\text{€ } 46.527,84 \div \text{€ } 750$ per maand = 62 maanden aflossen
- 5** a $0,008 \times (12 \times \text{€ } 40) = \text{€ } 3,84$
b $(100,8 \div 101,5) \times 100 = 99,31.$ $99,31 - 100 = -0,69\%.$
De reële rente is 0,69% negatief.
c $(100 \div 101,5) \times 100 = 98,52.$ $98,52 - 100 = -1,48\%.$
De reële rente is 1,48% negatief.
d $(99,5 \div 101,5) \times 100 = 98,03.$ dus een negatieve reële rente van 1,97%.
- 6** a De reële rente bedraagt 2% en de nominale rente 3,8%
b Het indexcijfer van de inflatie =
 $(\text{indexcijfer nominale rente} \div \text{indexcijfer reële rente}) \times 100$
De inflatie = 100 indexcijfer inflatie $\rightarrow$
 $(103,8 \div 102) \times 100 = 101,76.$
De inflatie is $101,76 - 100 = 1,76\%.$
c $(103 \div 102) \times 100 = 100,98.$
De inflatie is $100,98 - 100 = 0,98\%.$
d *lager*
- 7** a $\text{€ } 458 \text{ miljard} - \text{€ } 190 \text{ miljard} = \text{€ } 268 \text{ miljard}.$ Omdat de grafiek moeilijk exact af te lezen is, kun je andere antwoorden hebben.
b $1992 = 190 \div 15,18 = \text{€ } 12.516$ per inwoner. $2015 = 458 \div 17 = \text{€ } 26.941$ per inwoner.
c $(\text{€ } 26.941 - \text{€ } 12.516) \div \text{€ } 12.516 \times 100 = 115\%$ stijging.
d Het indexcijfer van de omvang van de bevolking in 2015 = $115 \div 103 \times 100 = 112.$
De procentuele stijging van staatsschuld is $458 - 190 \div 190 = 141\%$, dus het indexcijfer van de staatsschuld is 241. De conclusie is dat de staatsschuld veel sterker gestegen is dan de omvang van bevolking en daardoor is de staatsschuld per hoofd van de bevolking sterk gestegen.

Hoofdstuk 8: Hoe groot is onze welvaart?**8.1 Wat is welvaart?**

- 1 Welvaart in enge zin: Het is de welvaart uitgedrukt in de waarde van een nieuwe auto.
- 2
 - a In enge zin heeft Tony's Chocolonely een negatieve invloed op de welvaart, omdat we een hogere, financiële, prijs voor de chocolade betalen.
 - b In ruime zin heeft Tony's Chocolonely een positieve op de welvaart, omdat door de hogere prijs de gezondheidszorg, onderwijs en dergelijke, in de landen waar de cacao wordt verbouwd, verbetert. De chocolade is 100% slaafvrij.
 - c De cacao wordt slaafvrij verbouwd. Als je deze chocolade koopt, weet je dat het met eerlijk verbouwde cacao is gemaakt. Je hoeft niet te denken dat er door deze chocolade mensen als slaven worden behandeld.
- 3
 - a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
het bbp per hoofd van de bevolking.
 - b Het gaat hier ook over behoeften die niet in geld zijn uit te drukken.
 - c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Aantal artsen per 100.000 inwoners; het alfabetisme.
- 4
 - a Een economische groei van 1,8% betekent dat de totale productie (bbp) in Nederland met 1,8% is toegenomen.
 - b Nederland: € 656 miljard ÷ 17,1 miljoen = € 656.000 miljoen ÷ 17,1 miljoen = € 38.362,57 per inwoner,
Duitsland: € 3.032 miljard ÷ 82,2 miljoen = € 3.032.000 miljoen ÷ 82,2 miljoen = € 36.885,64 per inwoner.
 - c Nee, als je alleen uitgaat van het bbp per hoofd van de bevolking is Nederland rijker dan Duitsland. Dit zegt echter niets over de welvaart in ruime zin.
- 5
 - a Er was sprake van economische groei in 2010, 2011, 2013 t/m 2016.
 - b Er was economische krimp in 2009, 2012 en 2013
 - c Vanaf het tweede kwartaal in 2015.
- 6
 - a $A = 623 \times 101,8 \div 100 = 634$
 $B = 643 \div 623 \times 100 = 103,2$
 - b Vanaf 2010 is het bbp groter dan in 2008
 - c $(105,3 - 101,9) \div 101,9 \times 100 = 3,3\%$
Of:
 $(656 - 635) \div 635 \times 100\% = 3,3\%$
- 7 *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Kapitaal: werkplaats, vliegtuig, hangar.
Arbeid: monteur, instructeur, administrateur.
Natuur: plaats van het bedrijf, brandstof.
Ondernemerschap: Gino.
- 8
 - a De productiefactor kapitaal is belangrijker geworden, omdat de productie meer door middel van machines plaatsvindt. De productiefactor arbeid is minder belangrijk geworden, omdat werknemers zijn vervangen door machines.
 - b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Voordeel: machines worden niet moe en kunnen meer uren per dag produceren.
Nadeel: mensen raken werkloos, omdat hun werk wordt overgenomen door machines..
- 9
 - a Arbeid: de kennis van de werknemers wordt vergroot.
 - b Natuur: het gas wordt uit de grond gehaald.
 - c Ondernemerschap: het belastingvoordeel is voor ondernemers bedoeld.

- 10** a Tertiaire of commerciële dienstverlening: de bank levert diensten met de bedoeling winst te maken.
 b Quartaire of niet-commerciële dienstverlening: het gemeentehuis levert een dienst zonder winstoogmerk.
 c Tertiaire of commerciële dienstverlening: de shoarmazaak levert goederen met de bedoeling winst te maken.
 d Primaire of agrarische sector: de steenkolen worden uit de natuur gehaald.

11 *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*

Primaire of agrarische sector: De olie wordt uit de grond gehaald.

Secundaire of industriële sector: de ruwe olie wordt bewerkt.

Tertiaire of commerciële dienstverlening: Shell verkoopt de olie aan bedrijven en particulieren, met de bedoeling hier winst op te maken.

8.2 Groeit de economie?

- 12** a Maarten: $448 \text{ broodjes} \div 32 \text{ uur} = 14 \text{ broodjes per uur}$.
 Suzanne: $120 \text{ broodjes} \div 8 \text{ uur} = 15 \text{ broodjes per uur}$.
 b Suzanne heeft de hoogste arbeidsproductiviteit. Per tijdseenheid bakt zij de meeste broodjes af.
- 13** Door de automatisering worden werknemers vervangen door machines, terwijl de productie gelijk blijft of stijgt. De productie per werknemer per tijdseenheid neemt toe.
- 14** a De arbeidsproductiviteit neemt toe. Door de cursus kan hij zijn werk beter en sneller kunnen doen.
 b Arbeidsproductiviteit blijft gelijk. Alleen wordt er meer arbeid ingezet.
 c De arbeidsproductiviteit neemt toe. Door de specialisatie zullen beide werknemers meer werk per uur doen.
 d De arbeidsproductiviteit neemt af. De ervaren werknemer doet werk in een kortere tijdseenheid dan een onervaren werknemer.
- 15** a Met de structuurkant van de economie wordt de aanbodkant van de economie bedoeld. Hier zie je hoe de structuur van de productie is en welke productiefactoren worden ingezet.
 b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 mate van automatisering, opleidingsniveau en vrijhandel.

16

	Laagconjunctuur	Hoogconjunctuur
Werkloosheid	hoog	laag
Productie bedrijven	laag	hoog
Uitgaven consumenten	laag	hoog
Aantal nieuwe banen	laag	hoog
Belastinginkomsten overheid	laag	hoog

- 17** a In economisch slechte tijden neemt de vraag naar producten neemt af. Om de producten toch te verkopen, verlagen de bedrijven de prijzen.
 b Wanneer er meer producten verkocht worden, gaan bedrijven meer produceren. Door een hogere productie ontstaat er vraag naar werknemers.
 c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 werkloosheidsuitkeringen.
 d *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 inkomstenbelasting, btw.
- 18** a Wanneer het vertrouwen in de economie goed is, gaan consumenten producten kopen in plaats van sparen: de verwachting van de consumenten is dat hun baan veilig is.
 b Meestal luxe producten.

- 19** a Hoogconjunctuur: het CPB is optimistisch over de groei en er is sprake van een bijzonder hersteljaar.
 b Het CPB zal een lage werkloosheid verwachten. Door de hoogconjunctuur wordt er meer geproduceerd en is er veel werk.
 c Het CPB verwacht een klein begrotingsoverschot: de inkomsten nemen toe (btw, accijns, loonbelasting) en de uitgaven aan uitkeringen nemen af.
- 20** a Conjecturele werkloosheid: de oorzaak is een afnemende vraag naar producten.
 b Deze tijdelijke werkloosheid (die ook frictiewerkloosheid heet) is een vorm van structurele werkloosheid.
 c Structurele werkloosheid: er is geen werk omdat de machines het werk over hebben genomen.
- 21** *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 a Verhogen van de minimumlonen zodat de koopkracht toeneemt.
 b Door middel van bijvoorbeeld jobcoaches vraag en aanbod bij elkaar brengen.
 c Gesubsidieerde opleidingen en cursussen aanbieden.
- 22** Conjecturele werkloosheid wordt veroorzaakt door een afnemende vraag naar goederen. Wanneer de vraag naar goederen toeneemt, gaan bedrijven weer meer produceren en lost de werkloosheid op.
 De oorzaak van structurele werkloosheid is van andere aard. Hier sluit de vraag naar en het aanbod van arbeid niet op elkaar aan. Dit is veel moeilijker op te lossen. Bijvoorbeeld wanneer arbeidsplaatsen verdwenen zijn door automatisering, zullen deze niet meer terugkomen.
- 23** a Er zullen altijd mensen die geen baan kunnen vinden.
 Dit kan bijvoorbeeld liggen aan de woonplaats van de werkloze en de plaats waar de vacature ontstaat: een werkloze leraar in Limburg en een vacature in de Randstad.
 b Er is sprake van hoogconjunctuur, aangezien de werkloosheid verder afneemt. Dit gebeurt in tijden van toenemende vraag naar goederen en diensten, waardoor de productie toeneemt en de werkloosheid afneemt.

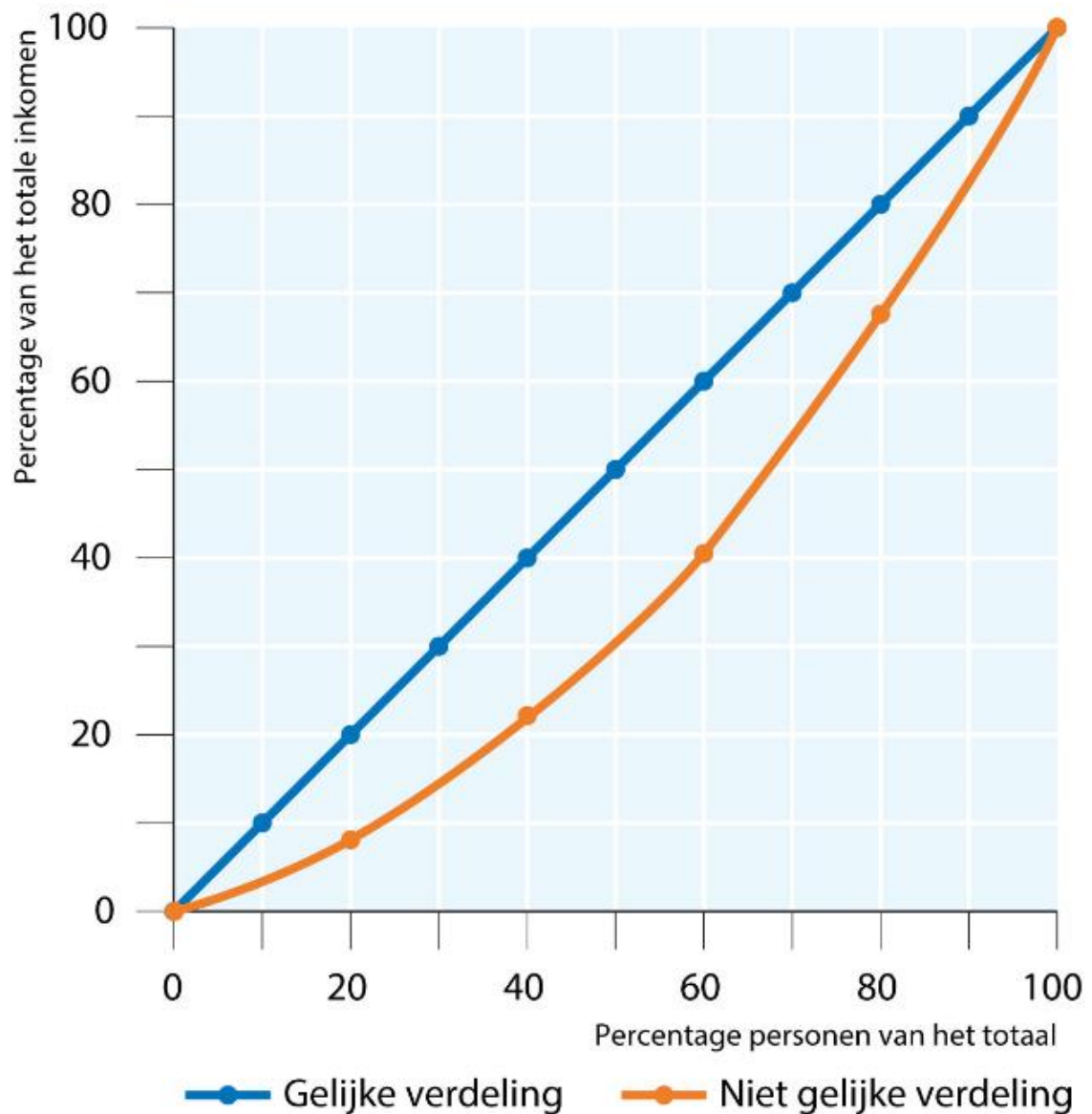
8.3 Hoe is de welvaart verdeeld?

- 24** a 4,7%. Het punt (20;4,7) op de curve.
 b 30,3%. Het punt (60;30,3) op de curve.
 c 59,7%. Op de x-as de laatste 40% evenals op de y-as. Hier staan de snijpunten (60;30,3) en (100;100).
 De rijkste 40% (100 – 60) verdient 59,7% van het totaal (100- 30,3)
 d De rechte lijn geeft een evenredige verdeling van het inkomen weer: 10% van de mensen verdient 10% van het inkomen, 20% verdient 20% enz.

25 a

Personen (stap 1)	Inkomen (stap 2)	%-inkomen totaal (stap 3)	opgeteld %-personen van totaal (stap 4)	Opgeteld %-inkomen van totaal (stap 5)
Edwin	€ 30	6,5%	20%	6,5%
Britt	€ 75	16,1%	40%	22,6%
Romy	€ 90	19,4%	60%	42,0%
Vincent	€ 120	25,8%	80%	67,8%
Thom	€ 150	32,3%	100%	100% (afgerond)
Totaal	€ 465			

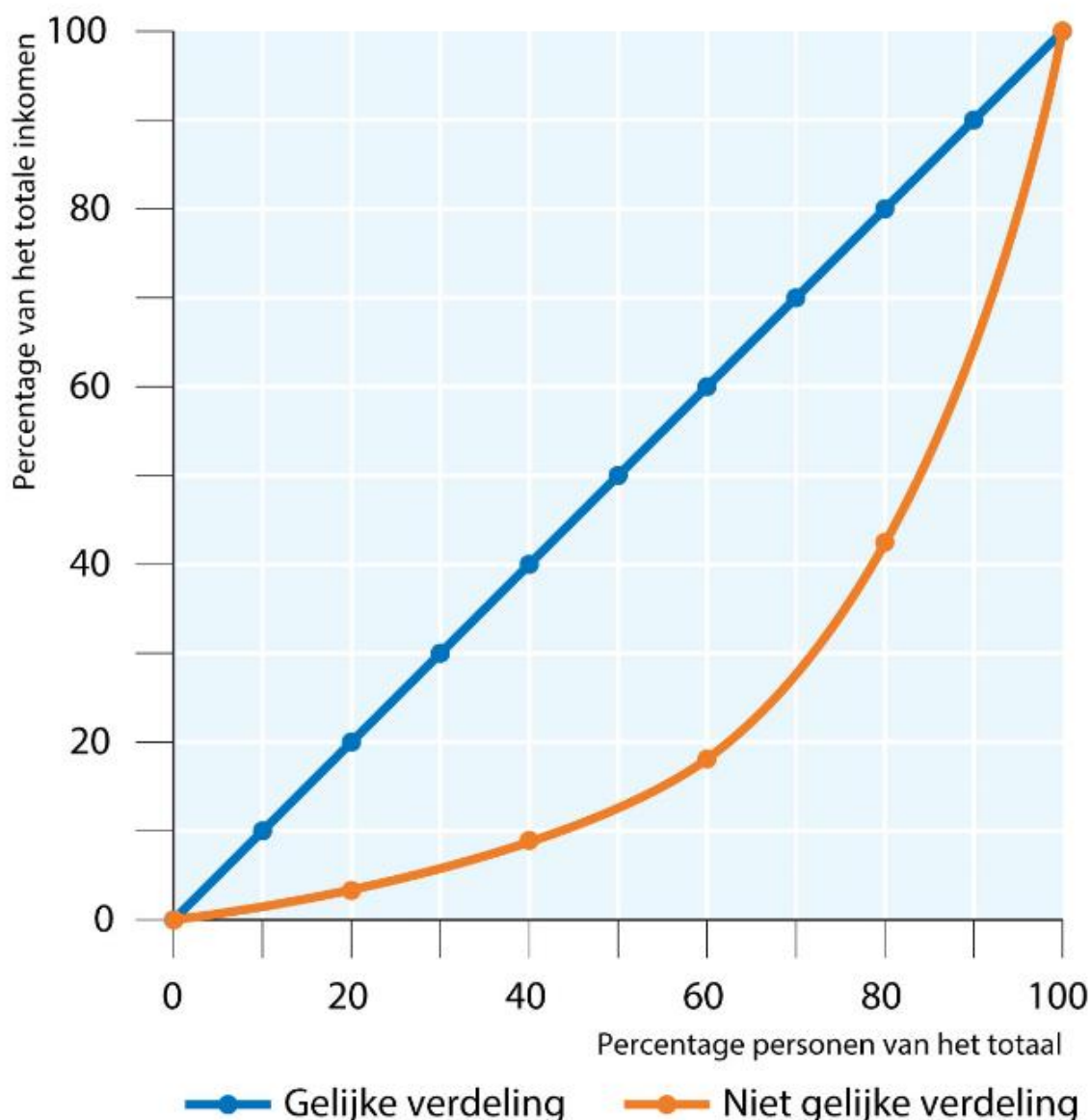
b

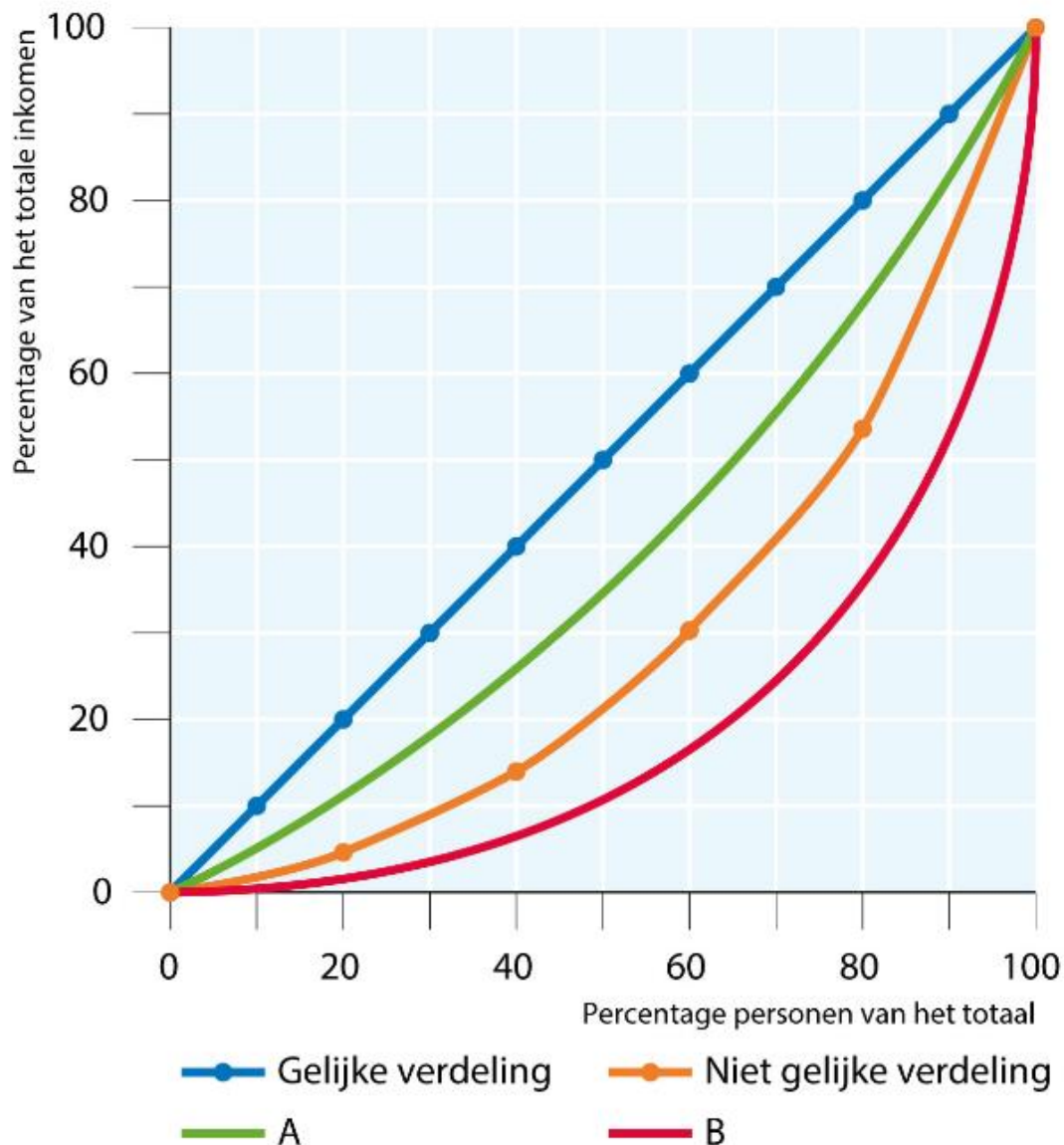
26 a

Personen	Inkomen (stap 2)	%-inkomen totaal (stap 3)	opgeteld %-personen van totaal (stap 4)	Opgeteld %-inkomen van totaal (stap 5)
Groep 1	€ 8.000	3,5%	20%	3,5%
Groep 2	€ 13.000	5,8%	40%	9,3%
Groep 3	€ 20.000	8,8%	60%	18,1%
Groep 4	€ 55.000	24,3%	80%	42,4%
Groep 5	€ 130.000	57,5%	100%	100% (afgerond)
Totaal	€ 226.000			

b

- 27** a Bij Lorenzcurve A. Deze ligt dichterbij de curve van een gelijke verdeling.
 b Nee, het gaat om ongelijker en niet om eerlijk of oneerlijk. Dit laatste is meer een vraag van de politiek.
- 28** a Nivelleren: de lagere inkomens krijgen een hoger inkomen. Zo komen de inkomens in verhouding dichterbij elkaar te liggen.
 b Denivelleren: de hogere inkomens worden hoger, de lagere inkomens blijven gelijk. In verhouding wordt het verschil tussen deze twee groter.
 c Nivelleren: de lagere inkomens houden procentueel meer van hun inkomen over. De inkomens komen in verhouding dichterbij elkaar te liggen.
- 29** De primaire inkomensverdeling is B, de secundaire inkomensverdeling is A.
 Door het overheidsingrijpen komen de inkomens in verhouding dichterbij elkaar te liggen.
- 30** a + b

- 31** a De 8 rijkste mensen bezitten evenveel als de armste helft van de wereldbevolking.
 b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 Het belastingpercentage voor de rijkere inwoners verhogen en voor de armere inwoners verlagen.
- 32** a Sascha: $(€ 13.000 \div € 52.000) \times 100\% = 25\%$
 Roy: $(€ 7.000 \div € 28.000) \times 100\% = 25\%$.
 b Hier is geen sprake van een progressief belastingstelsel. Sascha verdient bijna 2 keer zo veel als Roy, maar beide betalen ze hetzelfde belastingpercentage.
- 33** a Karlijn: $(€ 29.800 \div € 74.500) \times 100\% = 40\%$
 Raoul: $(€ 10.200 \div € 34.000) \times 100\% = 30\%$.
 b Hier is wel sprake van een progressief belastingstelsel. Hoe hoger het inkomen, hoger het belastingpercentage.
- 34** a Over het algemeen de linkse partijen. Of mensen met een laag inkomen, want die betalen procentueel gezien minder belasting.
 b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 Het is oneerlijk, zij werken er hard voor; er is geen prikkel meer om harder te gaan werken als je steeds meer belasting moet gaan betalen.

- 35** a schijf 1: € 10.000 × 0,3655 = € 3.655
 b schijf 1: € 19.981 × 0,3655 = € 7.303,06
 schijf 2: (€ 33.790 – € 19.982) × 0,408 = € 5.633,66
 schijf 3: (€ 50.000 – € 33.791) × 0,408 = € 6.613,27 +
 Totaal € 19.549,99
 c schijf 1: € 19.981 × 0,3655 = € 7.303,06
 schijf 2: (€ 33.790 – € 19.982) × 0,408 = € 5.633,66
 schijf 3: (€ 67.071 – € 33.791) × 0,408 = € 13.578,24
 schijf 4: (€ 100.000 – € 67.072) × 0,52 = € 17.122,56 +
 Totaal € 43.637,52

- 36** a Tanja: 36,55% (is gegeven in tabel)
 Marleen: (€ 19.550,81 ÷ € 50.000) × 100% = 39,1%
 Michael: (€ 43.637,86 ÷ € 100.000) × 100% = 43,6%
 b Hoe hoger het inkomen, hoe hoger het percentage belasting dat je over je inkomen moet betalen.

- 37** a We spreken dan over de secundaire inkomens, de inkomens na het overheidsingrijpen.
 b De overheid wil het werken aantrekkelijker maken en hoopt op deze manier meer mensen over te halen een baan te zoeken / te accepteren

38

	Nivelleren of denivelleren?	Uitleg
1. De laatste schijf van het schijvensysteem wordt 72% in plaats van 52%	Nivelleren	De hogere inkomens moeten meer belasting betalen. Hierdoor wordt het inkomen in verhouding tot de lagere inkomens kleiner
2. Iedereen hoeft over de eerste € 5.000 geen belasting meer te betalen.	Nivelleren	De lagere inkomens hebben in verhouding meer voordeel van deze maatregel dan de hogere inkomens.
3. Het belastingpercentage wordt in iedere schijf 30%, ongeacht de hoogte van je inkomen.	Denivelleren	De hogere inkomens hebben hier in verhouding meer voordeel van dan de lagere inkomens. Hun belastingpercentage daalt en die van lagere inkomens stijgt.

- 39** a *Eigen antwoord.*
 b *Eigen antwoord.* Het is in ieder geval nooit zo dat je over je gehele inkomen 52% belasting moet betalen, altijd maar over een deel.

8.4 Nederland en het buitenland

- 40** a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:* machines, aardgas en bloembollen
 b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:* elektrische apparaten, voedingswaren, brandstof en kleding.
 c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:* groter aanbod van producten; lagere prijs van de producten.
- 41** a Het verbouwen van sinaasappelen in kassen is duurder dan sinaasappelen in de open lucht telen.
 b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:* Aardappelen en graan. In Nederland worden in de landbouw meer machines gebruikt dan in Spanje. Hierdoor daalt de productieprijs.
- 42** a Sierteelt.
 b 104,4% = € 85 miljard.
 100% = € 85 miljard ÷ 104,4 × 100 = € 81,4 miljard.

c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*

Nederland heeft een eeuwenlange ervaring in het maken van deze producten.
 Het opleidingsniveau van de Nederlandse boren is hoog.
 De landbouw is in hoge mate geautomatiseerd.

- 43** a De dollar is meer waard geworden. Voor € 1 krijg je minder dollars, dus moet je voor € 1 meer betalen.
 b De vraag naar dollars is toegenomen. Bij een toenemende vraag naar een munt stijgt de koers.
 c $€ 1 = \$ 1,08 \rightarrow \$ 1 = (€ 1 \div 1,08 =) € 0,93.$
 $€ 1 = \$ 0,95 \rightarrow \$ 1 = (€ 1 \div 0,95 =) € 1,05.$

44

Gebeurtenis	Welk land ontvangt geld?	Vraag naar welke valuta?
Nederland verkoopt tulpen aan de Verenigde Staten.	Nederland	Euro
Japan exporteert iPads naar klanten in Nederland.	Japan	Yen
De Verenigde Staten importeren aardappelen uit Nederland.	Nederland	Euro
Nederland koopt textiel uit China.	China	Yuan

- 45** a Woensdag: $£ 1 = € 1,27$
 Vrijdag: $£ 1 = € 1,2940$
 b Woensdag: $£ 1 = € 1,27 \rightarrow € = (£ 1 \div 1,27 =) £ 0,79.$
 Vrijdag: $£ 1 = € 1,2940 \rightarrow € = (£ 1 \div 1,2940 =) £ 0,77.$
 c Door het goedkopere Engelse pond worden de importproducten vanuit Engeland voor Nederland goedkoper.

46

Gebeurtenis	Welke factor?	Verbetering of verslechtering?
De prijzen stijgen in 2017 in Nederland met gemiddeld 1,1%	inflatie	verslechtering
Machines nemen het werk van werknemers over.	arbeidsproductiviteit	verbetering
De lonen in Nederland groeien niet.	loonniveau	Verbetering (als de lonen in het buitenland wel stijgen)

- 47** a Arbeidsproductiviteit: In Nederland wordt in grote mate gebruik gemaakt van machines en computers. Hierdoor dalen de productiekosten per product
 b Loonniveau: Door de relatief lage lonen in China kunnen Chinezen hun producten goedkoop produceren.
- 48** a In de VS en Duitsland is er sprake van productie waarbij meer kennis en technologie wordt gebruikt.
 b Omdat de arbeidsarbeidsproductiviteit laag is, wordt er weinig geproduceerd. De opbrengst van de productie is laag: de producent kan geen hoge lonen betalen.
 c VS en Duitsland: door een hoge arbeidsproductiviteit liggen de lonen op hoger niveau.
 d China: omdat de arbeidsproductiviteit laag is, is de mogelijkheid om te groeien het hoogst.
- 49** a Bij een hoger gebruik van machines neemt de productie toe en het aantal werknemers af. Je deelt een hogere productie door een lager aantal werknemers.
 b Er wordt veel geproduceerd, de opbrengst voor de producent is hoog. Er ontstaat ruimte om de lonen te verhogen.

Economie in de praktijk**50 a**

1950	$3.808 : 4.237 \times 100\% = 89,87\%$
1960	$5.390 : 6.691 \times 100\% = 80,56\%$
1970	$8.348 : 11.419 \times 100\% = 73,11\%$
1980	$21.975 : 23.464 \times 100\% = 93,65\%$
1990	$34.312 : 38.983 \times 100\% = 88,02\%$
2000	$40.478 : 50.302 \times 100\% = 81,01\%$

b

1950	$1.130 : 4.237 \times 100\% = 26,67\%$
1960	$1.311 : 6.691 \times 100\% = 19,59\%$
1970	$1.596 : 11.419 \times 100\% = 13,98\%$
1980	$3.290 : 23.464 \times 100\% = 14,02\%$
1990	$4.750 : 38.983 \times 100\% = 12,18\%$
2000	$5.347 : 50.302 \times 100\% = 10,63\%$

- c Voorbeelden van een goed antwoord: 1. De welvaart in de VS is gestegen, maar bij een hoger inkomen gaan mensen niet heel veel meer noodzakelijke goederen kopen. 2. Als de prijsstijgingen van voedsel lager zijn dan van andere goederen dan gaat men in verhouding minder geld uitgeven aan voedsel.

51 a Stijging gemiddeld inkomen: $(\$50.302 - \$4.237) : \$4.237 \times 100\% = 1087,21\%$

Stijging uitgaven: $(\$40.748 - \$3.808) : \$3.808 \times 100\% = 970,06\%$

Stijging uitgaven aan voedsel: $(\$5.347 - \$1.130) : \$1.130 \times 100\% = 373,19\%$

- b Om de stijging van de koopkracht uit te rekenen heb je de stijging van de inkomens nodig en de stijging van de gemiddelde prijzen (de inflatie). Dit laatste gegeven ontbreekt.

52 a De Big Mac is in elke land ongeveer hetzelfde product. De prijs van de Big Mac wordt door McDonalds aangepast aan de koopkracht in dat land. Daarom is het een goede vergelijkingsmaatstaf.

b Zie antwoord a. De Big Mac wordt aangepast aan de koopkracht.

c $3,04 : 2,89 = 1,05$. Een euro is dus 1,05 dollar waard.

Herhalingsopdrachten**8.1 Wat is welvaart?**

- 1 a** De gezondheidszorg en het milieu worden tot de welvaart in ruime zin gerekend, omdat de waarde hiervan niet in geld is uit te drukken.
- b** *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Onderwijs en veiligheid.
- 2 a** Juist. Welvaart in enge zin wordt uitgedrukt in geld. Dit kun je met elkaar vergelijken. Welvaart in ruime zin is niet afhankelijk van geld en dus moeilijker te vergelijken met andere landen of andere tijden.
- b** Juist. Je kunt zaken als veiligheid, onderwijs en dergelijke niet in geld uitdrukken.
- 3 a** De welvaart wordt berekend door het bbp te delen door het aantal inwoners van een land.
- b** We spreken van economische groei wanneer het bbp stijgt.
- 4 a** Nee, je weet het bbp per hoofd van de bevolking niet.
- b** Nee, er is alleen sprake van het bbp, niet per hoofd van de bevolking. Ook de welvaart in ruime zin wordt niet meegenomen is de bewering, daarover wordt niets gezegd.

- 5** Kapitaal: filmapparatuur en het pand.
 Arbeid: de mensen die de filmapparatuur bedienen.
 Natuur: waar vestigt hij het bedrijf.
 Ondernemerschap: Farouk bepaalt hoe hij zijn bedrijf opzet.
- 6** a Quartaire of niet-commerciële dienstverlening.
 b Bedrijven binnen deze sector zijn niet gericht op winst.

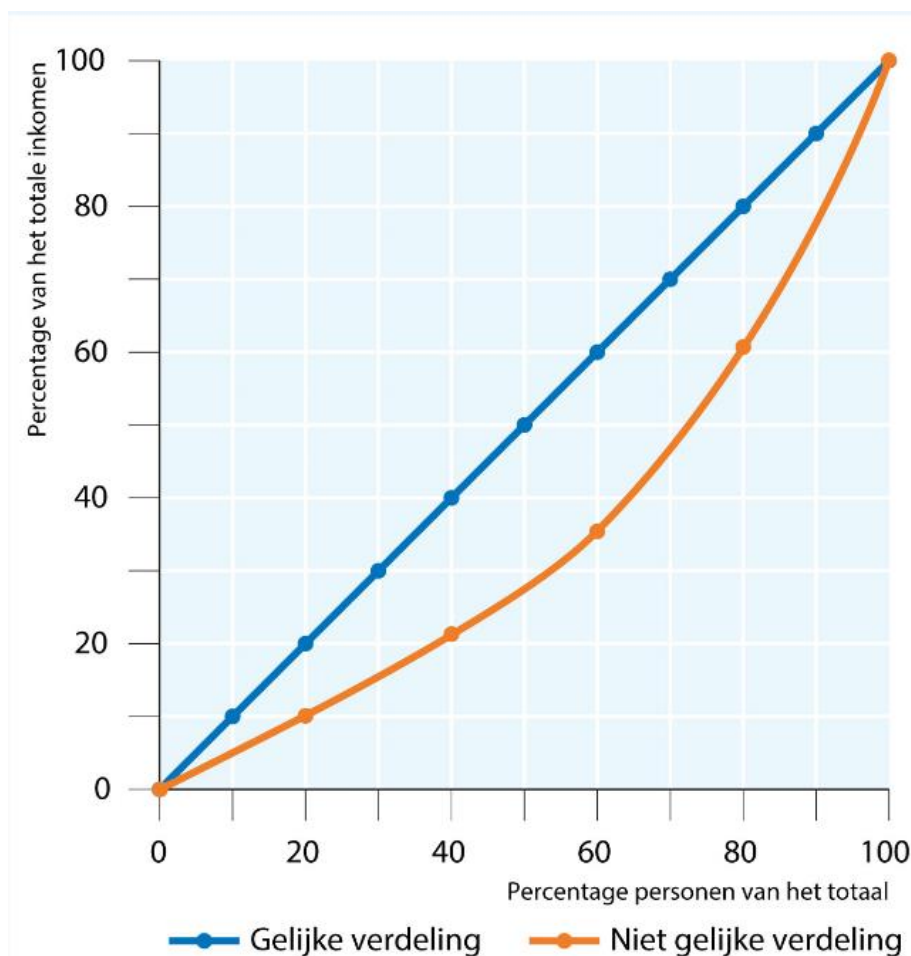
8.2 Groeit de economie?

- 7** a Er wordt gekeken naar de toename van de productie door bedrijven en de overheid over een langere periode.
 b Door een hogere arbeidsproductiviteit kunnen er meer producten in dezelfde tijd geproduceerd worden. Producten worden goedkoper. Bedrijven kunnen door lagere prijzen meer in het binnenland verkopen en ook beter concurreren met het buitenland. De productie neemt hierdoor toe en dus ook het bbp.
- 8** a $500.000 \text{ blikjes} \div 71 \text{ mensen} = 7.042 \text{ blikjes per persoon per dag}$.
 b $730.000 \text{ blikjes} \div 71 \text{ mensen} = 10.282 \text{ blikjes per persoon per dag}$.
 c Ook dan stijgt de arbeidsproductiviteit: $730.000 \text{ blikjes} \div 82 \text{ mensen} = 8.902 \text{ blikjes per persoon per dag}$.
- 9** Hoogconjunctuur
- 10** a Door de aanleg moeten er veel mensen aangenomen worden die dit werk doen. Deze mensen zorgen met hun inkomen voor een grotere vraag naar goederen en diensten.
 b Goede snelwegen en spoorlijnen maken een beter vervoer van goederen en personen mogelijk, waardoor er meer geproduceerd kan worden en mensen gemakkelijker werk op een grotere afstand van hun woonplaats kunnen aanvaarden.
- 11** Conjuncturele werkloosheid. De werkloosheid wordt veroorzaakt door een afnemende vraag naar goederen
- 12** *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 Werkloosheid veroorzaakt door verplaatsing van de productie naar lage-lonen-landen.
 Deze werkloosheid wordt veroorzaakt door een andere manier van produceren.

8.3 Hoe is de welvaart verdeeld?

13 a

Personen	Inkomen	%-inkomen totaal	opgeteld %-personen van totaal	Opgeteld %-inkomen van totaal
Ruben	€ 90	10,1%	20%	10,1%
Léon	€ 100	11,2%	40%	21,3%
Jay	€ 125	14,0%	60%	35,3%
Lisa	€ 225	25,3%	80%	60,6%
Jarno	€ 350	39,3%	100%	100% (afgerond)
Totaal	€ 890			

b 21,3% (10,1 + 11,2)

c 64,6% (25,3 + 29,3) of (100 – 35,3).

Het verschil ontstaat door afrondingsverschillen.

- 14** a A: het verschil tussen de inkomens wordt kleiner, de curve komt dichterbij de gelijke inkomenslijn te liggen.
 b C: het verschil tussen de inkomens wordt groter, de afstand tussen de curve en de 45-gradenlijn wordt groter.

15 Een progressief belastingstelsel houdt in dat hogere inkomens in verhouding (procentueel) meer belasting betalen dan de lagere inkomens.

16 schijf 1:	$\text{€ } 19.000 \times 0,20 =$	€ 3.800,00
schijf 2:	$(\text{€ } 33.000 - \text{€ } 19.001) \times 0,30 =$	€ 4.199,70
schijf 3:	$(\text{€ } 45.000 - \text{€ } 33.001) \times 0,40 =$	€ 4.799,60 +
Totaal		€ 12.799,30

8.4 Nederland en het buitenland

- 17** a Een economie waar veel wordt geïmporteerd en geëxporteerd.
 b *Eigen antwoord.* Bijvoorbeeld olie: we hebben zelf geen oliebronnen

- 18** a *Eigen antwoord.* Bijvoorbeeld Goudse kaas.
 b *Eigen antwoord.* Bijvoorbeeld: wijn, het klimaat is hiervoor geschikt.

- 19** a Er worden Amerikaanse dollars gevraagd en euro's aangeboden.
 b De koers van de dollar ten opzichte van de euro stijgt. Het aanbod van euro's neemt toe, evenals de vraag naar dollars.

- 20** a De yen is meer waard geworden. Voor € 1 krijg je minder yen, dus moet je voor € 1 meer betalen.
b $€ 1 = 120 \text{ yen} \rightarrow 1 \text{ yen} = (\text{€ } 1 \div 120) = \text{yen } 0,0083$
 $€ 1 = 105 \text{ yen} \rightarrow 1 \text{ yen} = (\text{€ } 1 \div 105) = \text{yen } 0,0095$
- 21** a Door een hoge inflatie stijgen de prijzen. De producten worden voor het buitenland duurder. De export neemt af en dit is slecht voor de economie van dit land.
b Door een hoge arbeidsproductiviteit stijgt de productie per uur en de daalt de prijs per product. De export neemt toe. Dit heeft een positief gevolg voor de economie van dit land.

Plusopdrachten**8.1 Wat is welvaart?**

- 1** a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- een vragenlijst over tevredenheid, gevoel van veiligheid, enz.
- een meting naar het percentage alfabetisme, aantal artsen per 100.00 inwoners enz.
b De welvaart in enge zin geeft alleen informatie over de financiële kant van de welvaart. De welvaart in ruime zin geeft meer informatie over andere zaken dan alleen het financiële gedeelte van de welvaart. Ook het welzijn wordt hierin meegenomen.
- 2** a De totale productie van bedrijven en de overheid.
b De waarde van export moet meegeteld worden en de waarde van de import moet hiervan worden afgetrokken. De exportartikelen en –diensten worden hier geproduceerd.
c Vrijwilligerswerk wordt niet in de berekening van het bbp meegenomen. Dit is geen productie in de betekenis dat er een betaling tegenover staat.
- 3** Kapitaal: de machines, het gebouw en dergelijke om te kunnen produceren.
Arbeid: de werknemers die de werkzaamheden uitvoeren.
Natuur: de plaats waar het bedrijf gevestigd is en de grondstoffen die uit de natuur komen.
Ondernemerschap: degene die bepaalt op welke wijze de andere drie productiefactoren worden ingezet.
- 4** In een ontwikkelingsland is de primaire of agrarische productiesector waarschijnlijk groot, omdat veel werk met de hand en zonder machines wordt gedaan en machines nog niet veel werk hebben overgenomen.
In een ontwikkeld land is de tertiaire sector waarschijnlijk groot, omdat de werkzaamheden zich vooral op diensten richten.

8.2 Groeit de economie?

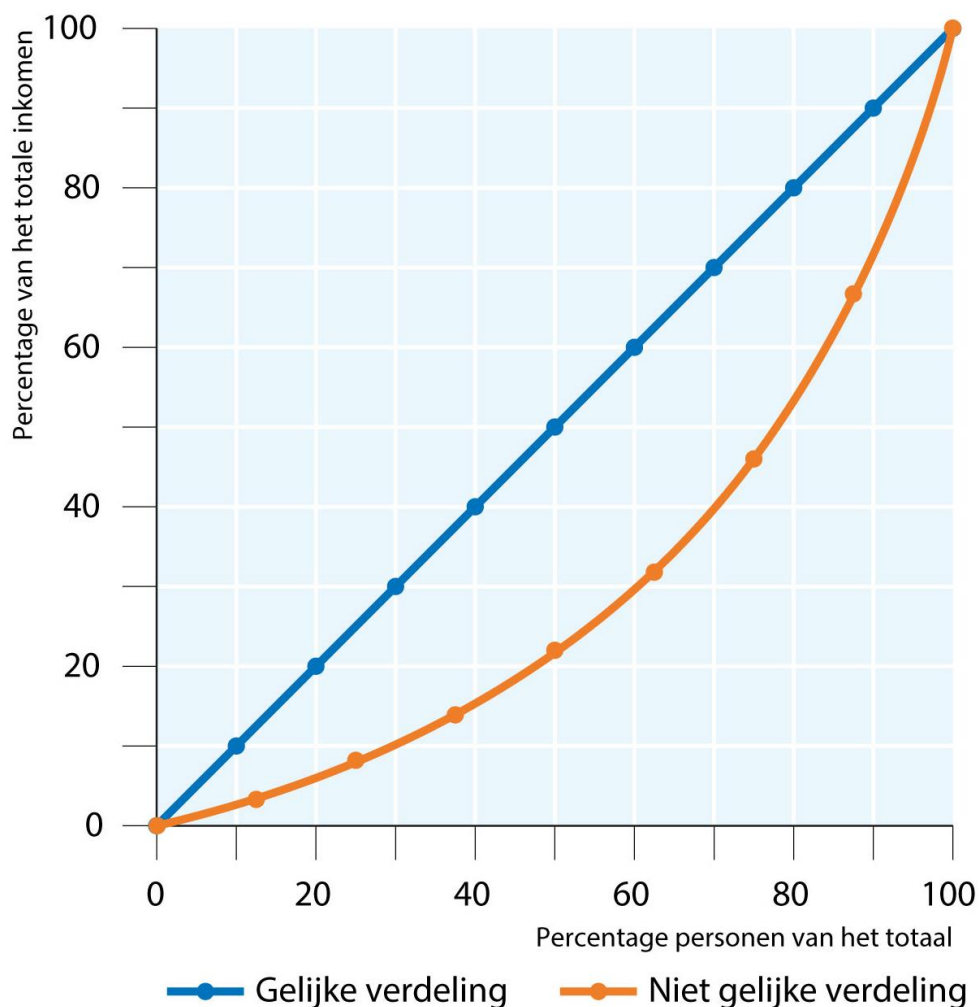
- 5** a Werkloosheidspercentage laag: er is veel vraag naar goederen en diensten en deze moeten geproduceerd worden.
b Consumentenvertrouwen hoog: door een grotere vraag naar personeel gaan consumenten ervan uit dat de werkloosheid langere tijd laag zal zijn.
c Import hoog: consumenten geven meer geld uit, ook aan buitenlandse producten.
- 6** a Het besluit is gericht op de structurele ontwikkeling van de economie. Op deze manier hoopt de overheid het aanbod van arbeid beter te laten aansluiten op de vraag naar arbeid.
b *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
Structurele ontwikkeling: VUT-leeftijd verlagen of de werkweek terugbrengen naar 32 uur.
Conjuncturele ontwikkeling: belastingen (loonbelasting, btw) verlagen of meer opdrachten geven aan het bedrijfsleven.

- 7 a Structurele.
 b Tijdelijke werkloosheid wanneer iemand werkloos is tussen twee banen en de verkeerde opleiding hebben voor banen waarvoor personeel wordt gezocht.
 c *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
 Verplaatsing van werk naar het buitenland en werkloosheid veroorzaakt door mechanisatie of automatisering.

8.3 Hoe is de welvaart verdeeld?

8

Groep	Inkomen	%-inkomen totaal	Opgeteld %-groepen van totaal	Opgeteld %-inkomen van totaal
A	€ 12.000	3,3%	12,5%	3,3%
B	€ 18.000	4,9%	25%	8,2%
C	€ 21.000	5,7%	37,5%	13,9%
D	€ 29.500	8,0%	50%	21,9%
E	€ 36.000	9,8%	62,5%	31,7%
F	€ 52.000	14,2%	75%	45,9%
G	€ 76.000	20,7%	87,5%	66,6%
H	€ 122.000	33,3%	100%	100% (afgerond)
Totaal	€ 366.500			

- 9 a Curve B geeft het primaire inkomen weer en curve A het secundaire inkomen.
b Curve A is meer genivelleerd: de curve ligt dichterbij de gelijke verdeling.
- 10 a *Eigen antwoord, bijvoorbeeld:*
- Het belastingpercentage van de laatste twee schijven verhogen.
- De lengte van de schijven verkorten.
- b Het bedrag waar Wishnu belasting over moet betalen is € 63.000 – € 5.000 = € 58.000.
schijf 1: € 24.921 × 0,362 =	€ 9.021,40
schijf 2: (€ 38.790 – € 24.922) × 0,38 =	€ 5.269,84
schijf 3: (€ 58.000 – € 38.791) × 0,438 =	€ 8.413,54 +
Totaal	€ 22.704,78
- c Het bedrag waar Wishnu belasting over moet betalen is € 63.000.
schijf 1: € 24.921 × 0,362 =	€ 9.021,40
schijf 2: (€ 38.790 – € 24.922) × 0,38 =	€ 5.269,84
schijf 3: (€ 60.071 – € 38.791) × 0,438 =	€ 9.320,64
schijf 4: (€ 63.000 – € 60.072) × 0,54 =	€ 1.581,12 +
Subtotaal	€ 25.193,00
Aftrekpost	€ 5.000,00 –
Totaal	€ 20.193,00
- d De tweede optie is voor Wishnu voordeliger: hij mag € 5.000 aftrekken van het totaal te betalen bedrag. Bij de eerste optie betaalt hij over € 5.000 geen belasting.

8.4 Nederland en het buitenland

- 11 a De auto's moeten uiteindelijk in Japanse yen worden betaald. Hierdoor stijgt de vraag naar de yen.
b De yen wordt meer waard. Bij een toenemende vraag stijgt de prijs.
c Als de koers van de euro stijgt, wordt de euro duurder ten opzichte van andere munten. Voor Europese producten moet meer worden betaald waardoor de vraag naar deze producten, de export, afneemt. Omgekeerd worden niet-Europese producten voor Europa goedkoper. De vraag naar deze producten, de import, neemt toe.
- 12 a De eerste foto: door de mechanisatie is de productie per persoon hoger.
b De eerste foto: door een hoge arbeidsproductiviteit nemen de verkopen en de winst toe.

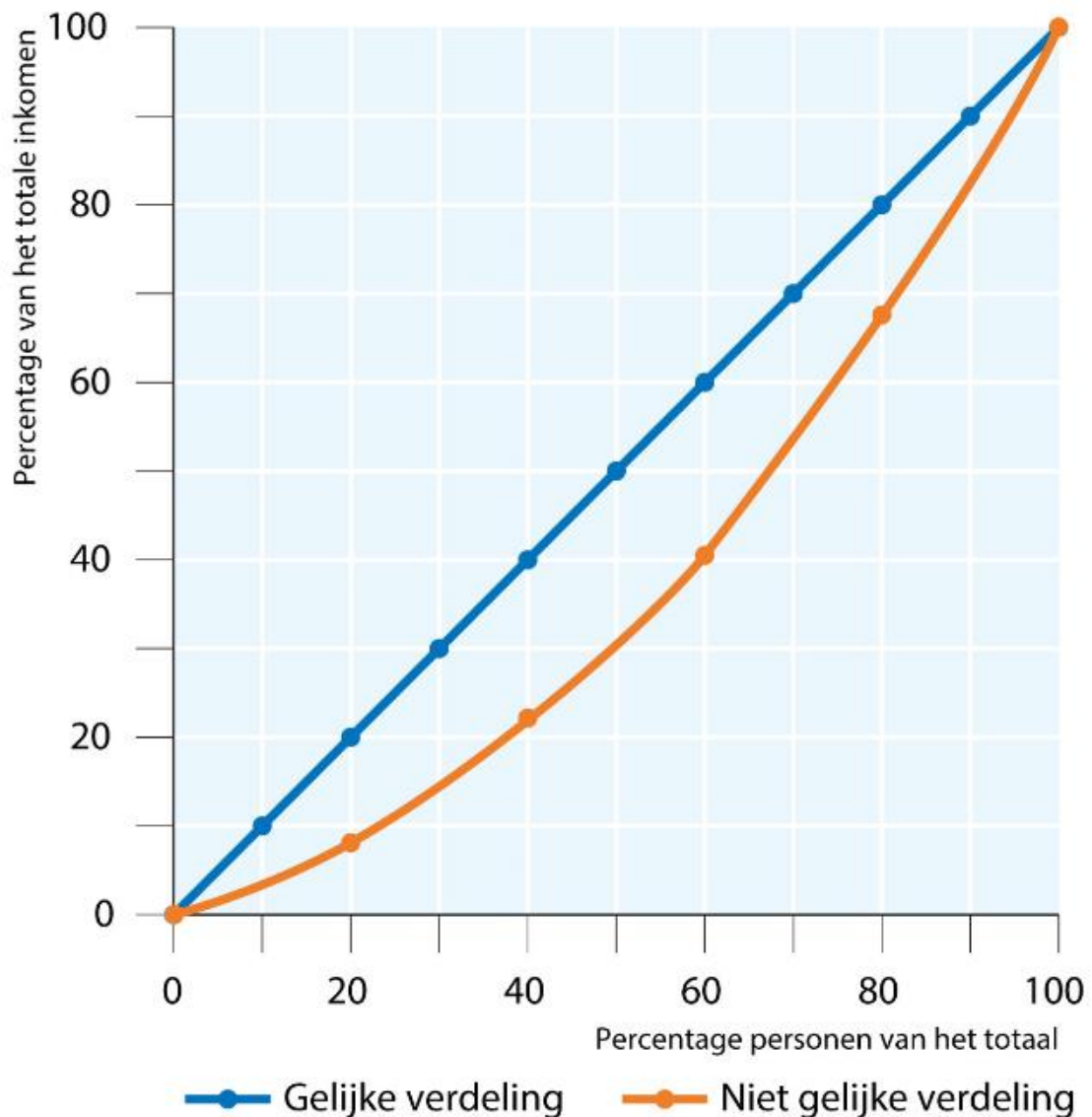
Extra rekenen

- 1 a Nederland: € 650 miljard ÷ 16,8 miljoen = € 650.000 miljoen ÷ 16,8 miljoen = € 38.690,48 per hoofd van de bevolking.
Frankrijk: € 2.200 miljard ÷ 66 miljoen = € 2.200.000 miljoen ÷ 66 miljoen = € 33.333,33 per hoofd van de bevolking.
b Nederland, het inkomen per hoofd van de bevolking is hier hoger.
- 2 a € 2.822 ÷ € 2.631 × 100 = 107,3.
b 107,3 – 100 = 7,3%
c (€ 2.822 – € 2.730) ÷ € 2.730 × 100% = 3,4%
Of:
(107,3 – 103,8) ÷ 103,8 × 100% = 3,4%
- 3 a (€ 282 ÷ € 395) × 100 = 71,4
b (€ 402 – € 282) ÷ € 282 × 100% = 42,6%
Of:
(101,8 – 71,4) ÷ 71,4 × 100% = 42,6%

4 a

Personen	Inkomen	%-inkomen totaal	opgeteld %-personen van totaal	Opgeteld %-inkomen van totaal
Bruce	€ 75	8,1%	20%	8,1%
Joram	€ 150	16,2%	40%	24,3%
Wijnand	€ 150	16,2%	60%	40,5%
Tom	€ 250	27,0%	80%	67,5%
Erik	€ 300	32,4%	100%	100% (afgerond)
Totaal	€ 925			

b

- 5 a 10%
 b 20%
 c $(100 - 60 =) 40\%$

- 6 a $2.500 \div 120 = 21$ producten per werknemer per maand.
 b $2.500 \div 105 = 24$ producten per werknemer per maand.
 c $(24 - 21) \div 21 \times 100\% = 14,3\%$

- 7** a $(1.000 \times 134) + ((1.000 \times 134) \times 1,10) = 281.400$ aardbeien.
 b $(1.000 \times 134) \div 3 = 44.667$ aardbeien per werknemer.
 c $(1.000 \times 134 \times 1,1) \div 3 = 49.133$ aardbeien per werknemer.
 d $(49.133 - 44.667) \div 44.667 \times 100\% = 10\%$

Of zonder berekening:

De oogst neemt met 10% toe met hetzelfde aantal werknemers.

- 8** a schijf 1: $\text{€ } 22.981 \times 0,378 =$ € 8.686,82
 schijf 2: $(\text{€ } 38.790 - \text{€ } 22.982) \times 0,406 =$ € 6.418,05
 schijf 3: $(\text{€ } 60.071 - \text{€ } 38.791) \times 0,428 =$ € 9.107,84
 schijf 4: $(\text{€ } 68.670 - \text{€ } 60.072) \times 0,52 =$ € 4.470,96 +
 Totaal € 28.683,67
 b $(\text{€ } 28.683,67 \div \text{€ } 68.670) \times 100\% = 41,8\%$
 c schijf 1: $\text{€ } 22.981 \times 0,378 =$ € 8.686,82
 schijf 2: $(\text{€ } 32.000 - \text{€ } 22.982) \times 0,406 =$ € 3.661,31 +
 Totaal € 12.348,13
 d $(\text{€ } 12.348,13 \div \text{€ } 32.000) \times 100\% = 38,6\%$

9 $\text{€ } 7.560 \div 0,378 = \text{€ } 20.000$

10 $\text{€ } 1.000 \times 0,52 = \text{€ } 520.$

- 11** a $(1 \div 2,1535 =) 0,4644$
 b $(1 \div 0,775 =) 1,2903$

- 12** $\text{€ } 150 = 150 \times 1,3582$ dollars = 203,73 dollars.
 $\text{€ } 150 = 150 \times 0,8442$ pond = 126,63 pond
 $\text{€ } 150 = 150 \times 8,9055$ yuan = 1.335,83 yuan
 $\text{€ } 150 = 150 \times 111,5920$ yen = 16.738,80 yen

- 13** 120 pond = $120 \times \text{€ } 1,1846 =$ € 142,15
 800 kronen = $800 \times \text{€ } 0,1136 =$ € 90,88
 440 franken = $440 \times 0,775 =$ € 341,00 +
 totaal uitgegeven € 574,03
 budget € 1.000,00 -
 Wesley houdt over € 425,97